

Beschadigde innerlijke objectrelaties en het complexe proces van reparatie

Bespreking van

Heinz Weiss (2020). *Trauma, guilt and reparation — The path from impasse to development*. London/New York: Routledge. ISBN 9780367185411, 153 pp., £ 24,99

SYLVIA JANSON

Het blijft intrigerend dat wij mensen steeds maar weer in dezelfde valkuilen stappen en blijven herhalen in contacten met anderen waar we juist ook zoveel last van hebben. Als je gekweld wordt door een traumatisch verleden en in het heden ernstig beperkt wordt in je persoonlijke relaties, dan is dat uitermate invaliderend, zeker als relaties zich kenmerken door destructieve patronen. In een webinar dat ik begin 2021 volgde, spraken John Steiner en de Duitse analyticus en filosoof Heinz Weiss uitgebreid over deze thematiek. Aanleiding was het verschijnen van *Trauma, guilt and reparation* van Heinz Weiss. Steiner superviseerde meerdere behandelingen van Weiss en schreef het voorwoord voor dit boek. Zij spraken over de complexe interactie tussen interne en externe realiteit bij trauma en bij schuldgevoelens en over het begrip <toorn>, waarnaar Weiss veelvuldig verwijst in zijn boek. Het woord <toorn> is een meer door filosofen dan door analytici gebruikte term, met een sterk religieuze en morele inslag. Het drukt misschien nog krachtiger dan <woede> uit waar mensen met destructieve relaties onder gebukt kunnen gaan en anderen onder laten lijden. Weiss en Steiner concluderen dat herhalingsdwang pas doorbroken kan worden als het superego milder wordt

en reparatie tot op zekere hoogte mogelijk is.

In zijn boek staat het concept *reparatie* dan ook centraal. Weiss stelt dat herhalingsdwang blijft bestaan als reparatie van *interne* objectrelaties stagneert. Een stagnatie die neerkomt op een gevangenschap waarin zowel verlatingsangst als angst voor intimiteit en innerlijke leegte domineren en mogelijkheden tot symboliseren beperkt zijn. De tijdloosheid van een <psychic retreat> is dan aantrekkelijk.

Weiss maakt een onderscheid tussen <reparation> en <repair>. <Reparation> is een intern en *symbolisch* proces, <repair> daarentegen verwijst naar concrete restauratie of simpelweg ongedaan maken van wat gebeurd is.

Reparatie (in de betekenis van <reparation>) is een proces dat nooit helemaal af is. Het vereist enerzijds het kunnen herkennen van en rouwen om het verlies, en anderzijds het verdragen van en omgaan met schuldgevoelens, ongeacht of schuldgevoelens gelokaliseerd worden in het zelf of in de ander. Reparatie is dus iets anders dan verzoening, en betekent veel meer dan vergeving. Het verwijst naar een *innerlijk* proces waarbij men zich kan verzoenen met het verleden, maar tegelijkertijd de beschadiging die is aangericht kan onderkennen.

De daarmee gepaard gaande schuldgevoelens zijn vaak intens, net als de schuldgevoelens die horen bij het gegeven (of de fantasie) dat men zelf een aandeel heeft gehad in de traumatische ervaringen. Niet zelden gaan ze schuil achter een houding van defensiviteit en vijandigheid. Schuldgevoelens zijn echter noodzakelijk om het proces van reparatie in gang te zetten, want zonder het kunnen ervaren van gevoelens van schuld is er geen enkele reden om te repareren. Als defensiviteit en vijandigheid domineren kunnen er wel schuldgevoelens optreden, maar die worden geprojecteerd, waardoor het object als persecutoir wordt beleefd. De relatie met het goede interne

object komt dan onder druk te staan, hetgeen reparatie in de weg staat. Wrok, schaamte en woede domineren en het beschadigen van interne objectrelaties blijft zich herhalen. De splitsing tussen het goede en het slechte object en tussen goede en slechte delen van het zelf blijft zo in stand. Pogingen tot reparatie zijn primitief van aard, zoals manische of compulsieve reparatie of pogingen tot reparatie waarbij omnipotentie of ongedaan maken centraal staan. Pas bij een overgang van persecutoire schuldgevoelens naar depressieve schuldgevoelens kan er een zekere mate van integratie plaatsvinden tussen liefde en haat voor het object en het zelf. Reparatie bij ernstig getraumatiseerde patiënten is volgens Weiss nooit volledig en vaak primair gericht op delen van het zelf en minder op het gehate object.

Zoals veel hedendaagse Engelse kleinianen betreft Weiss uitdrukkelijk zijn eigen tegenoverdracht in zijn behandelingen en gaat hij ervan uit dat *re-enactments* tot op zekere hoogte onvermijdelijk zijn. Angsten en conflicterende belevingen van de patiënt moeten in eerste instantie samengebracht worden in de analyticus. De analyticus kan dan zelf ervaren hoe het is om deze angsten en schuldgevoelens te hebben, terwijl hij tegelijkertijd in contact is met zijn denken en voelen. Het onderkennen van de schade die is aangericht is essentieel, evenals daarover kunnen rouwen. Het superego kan dan geleidelijk milder worden, waardoor depressieve schuldgevoelens meer op de voorgrond treden.

In dit proces spelen zowel herinneren als vergeten een belangrijke rol. Tegenover traumatisch herinneren, waarbij het verleden het heden overweldigt, en 'ecliptisch' vergeten, zodat het verleden wordt verduisterd, maar aanwezig blijft, plaatst Weiss in navolging van de Franse hermeneutisch filosoof Paul Ricoeur 'containing forgetting' en 'forgiving remembering', begrippen die hij

helaas wat karig uitwerkt. Vergeven is niet een zelfgenoegzaam vergeven of een vorm van vergeven die voortkomt uit toegeeflijk zijn, maar een vorm van vergeven verbonden met het kunnen ervaren van verlies en schuldgevoelens. 'Vergeven' is ook 'geven', waarmee vergeven het surplus van de gift en een ongelijke relatie impliceert en zich onderscheidt van gecalculeerde ruil. Deze asymmetrische relatie ligt volgens Ricoeur aan de basis van 'gratitude', dankbaarheid. Weiss zou geen kleiniaan zijn als hij het belang van dankbaarheid niet zou benadrukken. Dankbaarheid is een gevoel dat kwetsbaarheid en schaamte kan oproepen, maar ook verdriet en angst voor verlies. Als we dankbaar zijn, moeten we onderkennen dat we gesepareerd én afhankelijk van de ander zijn. Het kunnen ervaren van afhankelijkheid én het verdragen van gesepareerdheid zijn dus belangrijke voorwaarden voor dankbaarheid.

Trauma, guilt and reparation is helder en toegankelijk geschreven, en Weiss weet het moderne kleiniaanse denken, met hier en daar een vleugje filosofie, zowel met theoretische uiteenzettingen als met sprekende casuïstiek te illustreren. Het is een bescheiden boekje van slechts zo'n honderdvijftig bladzijden, maar het is zonder meer een aanrader, niet alleen voor analytici die geïnteresseerd zijn in het kleiniaanse denken, maar vermoedelijk ook voor doorgewinterde kleinianen, en zeker ook voor clinicus die zich afvragen waarom het toch vaak zo lastig is om destructieve relatiepatronen te doorbreken.